

Mamadiyev Qobiljon Qurvanali o'g'li

*“Tarix” kafedrasi katta o'qituvchisi, Toshkent amaliy fanlar universiteti,
Gavhar ko'chasi 1-uy, Tashkent 100149, O'zbekiston (qobil1611@gmail.com)*

Kalit so'zlar: *Peterloo, Sent-Piter dalasi, Lankaster, Manchestr, Uilyam Xulton, Avliyo Pyotr, "harbiylar tomonidan tarqatilishi", "ko'rpali marsh", Stokport va Makklesfild, Lankashir, Oldham Greendan, Percy Bysshe Shelley*

Annotatsiya: *Manchester qirg'ini. Peterloo qirg'ini (yoki Peterloo jangi) 1819 yil 16 avgustda Angliyaning Manchester shahridagi Avliyo Pyotr maydonida, otliq qo'shinlar parlament vakilligini isloh qilishni talab qilish uchun yig'ilgan 60-80 000 kishilik olomonga hujum qilganda sodir bo'ldi. 1819 yil 16 avgustda 60 000 ga yaqin huquqdan mahrum bo'lgan ishchilar olomoni yig'ib, o'zgarishlarni talab qilayotgan radikal islohotchilarni tinglash uchun Sent-Piter Fieldsga to'planishdi. Hakimlar so'zlovchilarni hibsga olishni buyurganda, otliqlar yuborilib, tomoshabinlar otlar tomonidan oyoq osti qilindi. Shundan keyin sodir bo'lgan voqea Britaniyadagi siyosiy uchrashuvda sodir bo'lgan eng dahshatli zo'ravonlik sifatida tarixga kirdi. Kamida 15 kishi halok bo'ldi, yuzlab odamlar yaralandi. Voqealar Jon Edvard Teylorni islohot kampaniyasi uchun o'zining The Manchester Guardian gazetasini ochishga undadi. Voqea Peterloo qirg'ini sifatida tanildi - bu nom jurnalist tomonidan to'rt yil avval Vaterloo jangiga ishora qilib qo'ygan. Pol Fitsjerald Peterloo haqida roman yozgan va fojia xotirasiga bag'ishlangan 12 yillik muvaffaqiyatli kampaniyani boshqargan*

KIRISH

Peterloo qirg'ini 1819-yil 16-avgust dushanba kuni Manchester, Lankashir, Angliyaning Sent-Piter dalasida bo'lib o'tdi. Bu mehnatkashlarning tarixdagi eng yirik siyosiy yig'ilishi edi. Parlament vakolatxonasini isloh qilishni talab qilish uchun yig'ilgan 60 000 ga yaqin olomonga otliqlar hujum qilganda 18 kishi halok

bo'ldi va 400-700 kishi yaralandi. 1815 yilda Napoleon urushlari tugaganidan so'ng, yozsiz yil tufayli surunkali ishsizlik va hosil etishmovchiligi bilan birga kelgan keskin iqtisodiy tanazzul yuz berdi va non narxini yuqori ushlab turgan makkajo'xori qonunlari bilan yomonlashdi. O'sha paytda kattalar erkaklarning atigi 11 foizi ovozga ega bo'lgan, ulardan juda oz qismi Angliyaning sanoat shimolida, eng ko'p zarar ko'rgan. Islohotchilar parlament islohotini yechim sifatida belgiladilar va 1817 yilda parlamentga saylov huquqini berish uchun petitsiya qilish bo'yicha ommaviy kampaniya milliondan to'rt dan uch qismini to'pladi, ammo Jamoatlar palatasi tomonidan qat'iyon rad etildi. 1819 yil boshida ikkinchi tanazzul sodir bo'lganda, radikal islohotchilar hukumatni orqaga chekinishga majbur qilish uchun katta olomonni safarbar qilishga harakat qilishdi. Harakat ayniqsa shimoli-g'arbda kuchli edi, u erda Manchester vatanparvarlik ittifoqi 1819 yil avgust oyida taniqli radikal notiq Genri Xant tomonidan ommaviy miting uyushtirdi. Uchrashuv boshlanganidan ko'p o'tmay, mahalliy sudyalari Manchester va Salford Yeomanrini Xantni va u bilan birga platformada yana bir necha kishini hibsga olishga chaqirishdi. Yeomanry olomonga hujum qilib, bir ayolni yiqitib, bolani o'ldirdi va nihoyat Huntni qo'lga oldi. Keyin Cheshire Magistrates raisi Uilyam Xulton olomonni tarqatish uchun 15-gussarlarni chaqirdi. Ular qilich otganlikda ayblangan va zamonaviy hisob-kitoblarga ko'ra, tartibsizliklar natijasida to'qqizdan o'n ettigacha odam halok bo'lgan va 400 dan 700 kishi yaralangan. Voqea birinchi marta radikal Manchester Observer gazetasi tomonidan to'rt yil oldin bo'lib o'tgan Vaterloodagi qonli jangga achchiq kinoya bilan "Peterloo qirg'ini" deb nomlangan.

Tarixchi Robert Pul Peterloo qirg'inini "ingliz zaminidagi 19-asrning eng qonli siyosiy voqeasi" va "sanoat inqilobining shimoliy quvvat markazidagi siyosiy zilzila" deb atadi. London va milliy gazetalar Manchester mintaqasidagi dahshatni baham ko'rishdi, ammo Peterlooning darhol ta'siri hukumatni radikal islohot maqsadida har qanday yig'ilishlarni bostirishga qaratilgan oltita qonunni qabul qilishga majbur qilish edi. Bu, shuningdek, bilvosita Manchester Guardian gazetasining asoslanishiga olib keldi. [2] 2006-

yilda The Guardian (Manchester Guardianning zamonaviy iteratsiyasi) tomonidan o'tkazilgan so'rovda Peterloo Putni bahslarida ikkinchi o'rinni egalladi, bu esa Britaniyaning radikal tarixidagi eng munosib yodgorlik yoki yodgorlikka loyiq bo'lgan voqeadir. Bir muncha vaqt Peterloo faqat ko'k plaket bilan esga olindi, u etarli emas deb tanqid qilindi va faqat yig'ilishning "harbiylar tomonidan tarqatilishi" haqida gapirdi. 2007 yilda shahar kengashi ko'k plaketni "tinch miting" "qurolli otlilar tomonidan hujumga uchragan" va "15 o'lim va 600 dan ortiq jarohatlar" haqida eslatib o'tilgan qizil lavha bilan almashtirdi. 2019 yilda qirg'inning 200 yilligi munosabati bilan Manchester Siti Kengashi rassom Jeremi Deller tomonidan yangi Peterloo yodgorligini ochdi, unda o'liklarning ismlari va qurbonlar kelgan joylar o'yilgan mahalliy toshdan o'n bitta konsentrik doiralar mavjud.

Asosiy qism.

Iqtisodiy sharoitlar

1815 yilda Napoleon urushlari tugagandan so'ng, to'qimachilik ishlab chiqarishdagi qisqa muddatli gullashdan so'ng, ayniqsa, paxta to'qimachilari va yigiruvchilari orasida surunkali iqtisodiy tushkunlik davrlari kuzatildi. Paxta to'qimachilik savdosi Lankashirda, jun to'qimachilik savdosi esa G'arbiy va Shimoliy Yorkshirda chegarada to'plangan. 1803 yilda olti kunlik haftada 15 shilling ishlab olishni kutishi mumkin bo'lgan to'quvchilar 1818 yilga kelib ularning ish haqi 5 shillingga yoki hatto 6 kunga 4 sn ga qisqardi. Napoleon urushlari natijasida yuzaga kelgan bozor kuchlarini aybladi. Makkajo'xori to'g'risidagi qonunlar birinchi bo'lib 1815-yilda qabul qilingan va ingliz don ishlab chiqaruvchilarini himoya qilish maqsadida chet el www.tadqiqotlar.uz

doniga boj joriy etgan. Oziq-ovqat narxi ko'tarildi, chunki odamlar qimmatroq va past sifatli Britaniya donini sotib olishga majbur bo'ldi, ocharchilik va surunkali ishsizlik davrlari boshlanib, Lankashirda ham, umuman mamlakatda ham siyosiy islohotlarga intilish kuchaydi.

Manchesterdagi radikal ommaviy uchrashuvlar

1816-17 yillar qishida ommaviy islohot to'g'risidagi petitsiyalar Jamoatlar palatasi tomonidan rad etildi, ularning eng kattasi Manchesterda 30 000 dan ortiq imzo bilan. 1817-yil 10-martda Avliyo Pyotr dalalarida 5000 kishilik olomon yig'ilib, o'z sonining bir qismini Londonga yurish uchun shahzoda Regentga parlamentni islohotga majburlash to'g'risida iltimosnoma yuborish uchun yuborishdi; Namoyishchilar yo'lda uxlash uchun o'zlari bilan olib yurgan adyoldan keyin "ko'rpali marsh" deb nomlangan. Magistrlar tartibsizliklar to'g'risidagi qonunni o'qib bo'lgach, olomon qirolning Dragun gvardiyasi tomonidan jarohatlarsiz tarqalib ketdi. Guruh rahbarlari o'sha paytda amalda bo'lgan favqulodda vakolatlar doirasida ayblovsiz bir necha oy davomida hibsga olingan, bu esa habeas korpusni ayblash yoki ozod qilish huquqini to'xtatgan. 1818-yil sentabrda uchta sobiq yetakchi adyollar yana Stokportdagi ish tashlashga chiqqan to'quvchilarni o'zlarining siyosiy huquqlarini "qo'lida qilich" talab qilishga undagani uchun hibsga olindi va 1819-yil aprelida Chester Assizesda fitna va fitna uyushtirganlikda ayblanib sudlandi

1819 yil boshiga kelib, yomon iqtisodiy sharoitlar tufayli yuzaga kelgan bosim eng yuqori cho'qqiga chiqdi va janubiy Lankashir paxta to'quvchilari orasida siyosiy radikalizmning jozibadorligini oshirdi. 1819 yil yanvar oyida 10 000 ga yaqin olomon Sent-Piter dalalarida radikal notiq Genri Xantni tinglash uchun yig'ildi va shahzoda Regentni makkajo'xori qonunlarini bekor qiladigan vazirlarni tanlashga chaqirdi. O'tliqlar ishtirokida bo'lib o'tgan yig'ilish hustinglarning qulashini hisobga olmaganda, voqeasiz o'tdi.

Keyingi bir necha oy ichida Manchester viloyati, Birmingem va Londonda o'tkazilgan bir qator ommaviy yig'ilishlar hukumatni xavotirga soldi. Ichki ishlar vaziri Lord Sidmut mart oyida Lankashir sudyalariga shunday deb yozgan

edi: "Sizning mamlakatingiz (ya'ni okrugingiz) qon to'kilmaguncha tinchlanmaydi, na qonun, na qilich." Keyingi bir necha oy ichida hukumat qo'zg'olon kutilayotgan, lekin amalda boshlanmagan bo'lsa, majlisni tarqatib yuborish uchun magistratlarga qo'shin yuborish uchun qonuniy asos topish ustida ishladi. 1819 yil iyul oyida magistrlar Lord Sidmutga xat yozib, ular "umumiy yuksalish" yaqinlashayotganini, "matbuotning cheksiz erkinligi" va "bir nechta odamlarning g'alayonlari" tomonidan "ishlab chiqarish sinflarining chuqur iztiroblari" ustida ish olib borilayotgani haqida ogohlantirdilar. umidsiz demagoglar" haftalik yig'ilishlarda. "Uchrashuvlarga to'sqinlik qilish uchun hech qanday kuchga ega bo'lmagan" magistratlar tarqatilayotgan ta'limotlarni qanday to'xtatishni bilmay qolishganini tan oldilar. _: 1–3 Ichki ishlar vazirligi ularni "o'ta og'ir holatda magistrat hatto dalilsiz ham harakat qilish va tovon puli uchun parlamentga tayanish majburiyatini his qilishi mumkin", deb ularni shaxsiy ishontirdi.

Avgust yig'ilishi

Shu fonda Manchester Observer radikallari tomonidan tuzilgan Manchester Patriot Ittifoqi tomonidan "buyuk yig'ilish" tashkil etildi . Ittifoq kotibi Jonson Genri Xantga 1819 yil 2 avgustda Manchesterdagi yig'ilishga raislik qilishni so'rab xat yozdi. Jonson shunday yozgan: Manchester va uning atrofidagi shaharlar ko'chalarida] odamning yuziga vayronagarchilik va ochlikdan boshqa hech narsa tikilmaydi, bu tumanning ahvoli haqiqatan ham dahshatli va men ishonamanki, qo'zg'olonni eng katta kuch sarflagandan boshqa hech narsa to'xtata olmaydi. Oh, siz Londonda bunga tayyor bo'lgansiz. Jonson va Xantga noma'lum bo'lgan maktub hukumat josuslari tomonidan ushlanib, manziliga jo'natilishidan oldin nusxa ko'chirilgan, bu hukumatning qurolli qo'zg'olon rejalashtirilganligiga ishonchini tasdiqlaydi.

Samuel

Bamford o'zining

tug'ilgan Middlton dan Sent-Piter maydoniga bir guruhni boshqargan. "G'alayon qo'zg'agan" uchun qamoqqa tashlanganidan so'ng , Bamford radikal islohotlar uchun taniqli ovoz sifatida paydo bo'ldi. 2 avgustga rejalashtirilgan ommaviy yig'ilish 9 avgustga qoldirildi. Manchester Observer nashrining xabar berishicha, u "Parlament umumiy palatasida radikal islohotni amalga oshirishning eng tez va samarali usulini hisobga olish" va "Manchesterning vakil bo'lmagan aholisi" ning o'zini vakillik qilish uchun shaxsni saylashning adolatliligini ko'rib chiqishga chaqirilgan. Parlament". Hukumatning huquqiy maslahati shundan iboratki, saylov uchun qirollik buyrug'isiz vakilni saylash jinoiy javobgarlikka tortiladi va magistratlar yig'ilishni noqonuniy deb topishga qaror qilishdi. Biroq 3 avgust kuni Ichki ishlar vazirligi magistratlarga Bosh prokurorning deputatni saylash niyati noqonuniy emas, balki bu niyatning amalga oshirilishi haqidagi fikrini etkazdi. U 9 avgustdagi yig'ilishni majburan to'xtatishga urinishlardan, agar haqiqiy tartibsizliklar bo'lmasa, tavsiya qildi: Agar ular fitna uyushtirsalar yoki vakilni saylashga kirishsalar ham, lord Sidmut, agar ular jinoiy harakatlar yoki tartibsizliklar sodir etmasalar, olomoni tarqatib yuborishga qaratilgan har qanday urinishlardan tiyilish eng oqilona yo'l bo'ladi, deb hisoblaydi. Hunt raislik qilish va tartibsizlikni bekor qilishni anglatadi, deb ishonish uchun bizda eng kuchli asos bor.

Radikallarning o'z huquqiy maslahatlari ehtiyotkor bo'lishga chaqirdi va shuning uchun yig'ilish bekor qilindi va 16 avgustga o'tkazildi, uning maqsadi faqat "Umumiy Palatada islohot o'tkazishning eng QONUNIY va SAMARALI vositalarini qabul qilishning maqsadga muvofiqligini ko'rib chiqish" deb e'lon qildi

parlament". Middleton kontingentini boshqargan mahalliy radikal Samuel Bamford "Ushbu uchrashuv imkon qadar ma'naviy jihatdan samarali bo'lishi va Angliyada ilgari hech qachon guvohi bo'lmagan tomoshani namoyish qilishi maqsadga muvofiq deb topildi", deb yozdi. Kontingentni tashkil etuvchi turli qo'mitalarga namoyish davomida "Tozalik, hushyorlik, tartib va tinchlik" hamda "barcha hujum yoki mudofaa qurollarini taqiqlash" qoidalariga rioya qilish bo'yicha ko'rsatmalar berildi. Har bir kontingent Manchester atrofidagi shaharlar dalalarida burg'ulash va mashq qilishdan iborat bo'lib, bu hukumatning tashvishlariga sabab bo'ldi. 3 avgustda Manchesterda burg'ulash amaliyotini taqiqlovchi qirollik deklaratsiyasi e'lon qilingan edi ammo 9 avgust kuni bir xabarchi Rochdeyl magistratlariga bir kun avval Tandi-Xilda 700 kishi "kompaniyalarda burg'ulash" bilan shug'ullangani haqida xabar berdi. polkning odatiy evolyutsiyasidan o'tmoqda" va bir tomoshabin bu erkaklar "har qanday muntazam qo'shinlar bilan kurashishga yaroqli edi, faqat ular qurolga muhtoj edilar" dedi. Magistrlar vaziyat haqiqatan ham favqulodda holat ekanligiga ishonch hosil qilishdi, bu esa Ichki ishlar vazirligi ilgari tushuntirganidek, oldindan chora ko'rishni oqlaydi va o'nlab mahalliy sodiq janoblarni shaharda bo'lishi kerak deb qasamyod qilish uchun qatorga qo'yishga kirishdi. Xavfli.

Tayyorgarlik

Avliyo Pyotr maydoni Piter ko'chasining so'nggi qismini qurish uchun tozalanayotgan Mount ko'chasi yonidagi er uchastkasi edi. Do'stlar yig'ilish uyiga eng yaqin dala oxirida yog'och uyumlari yotardi, ammo dalaning qolgan qismi toza edi. Tomas Uorrell, Manchesterning asfaltlash bo'yicha yordamchisi, dalani tekshirish uchun ertalab soat 7:00 da keldi. Uning vazifasi qurol sifatida ishlatilishi mumkin bo'lgan har qanday narsalarni olib tashlash edi va u "taxminan to'rt dan bir yuk" toshlarni olib ketishdi. 1819-yil 16-avgust, dushanba bulutsiz moviy osmon bilan issiq yoz kuni edi. Yaxshi ob-havo deyarli olomonning hajmini sezilarli darajada oshirdi; Sovuqda va yomg'irda tashqi shaharchalardan yurish juda kamroq jozibali istiqbol bo'lar edi. Manchester sudyalari ertalab soat 9:00 da Deansgeytdagi Star Inn mehmonxonasida nonushta qilish uchun yig'ilishdi va

Genri Xantning yig'ilishga kelishi bilan qanday choralar ko'rishlari kerakligini ko'rib chiqishdi. Ertalab soat 10:30 ga kelib ular hech qanday xulosaga kelishmadi va Avliyo Pyotr dalasining janubi-sharqiy burchagidagi uyga ko'chib o'tishdi va u erdan uchrashuvni kuzatishni rejalashtirdilar. Ular bu g'alayon yoki hatto qo'zg'olon bilan yakunlanishidan xavotirda edilar va ko'p sonli muntazam qo'shinlar va militsionerlarni joylashtirishni rejalashtirdilar. Harbiy mavjudlik 15-gusarlarning 600 kishisidan iborat edi ; bir necha yuz piyoda askar ; ikki olti funtli qurol bilan Royal Horse artilleriya birligi ; Cheshire Yeomanryning 400 kishisi ; 400 ta maxsus konstabl ; va 120 otliq Manchester va Salford Yeomanry . Manchester va Salford Yeomanri mahalliy do'kondorlar va savdogarlar orasidan jalb qilingan nisbatan tajribasiz militsiya bo'lib, ularning ko'pchiligi soliqchilar edi . Yaqinda Manchester Observer tomonidan "umuman aytganda, bir necha ahmoqlar va ko'p sonli koksovlarga ega bo'lgan buyuklarning qaramog'ida bo'lganlar, ular polk kiyish orqali katta ahamiyatga ega bo'ladi deb o'ylashadi" [36], deb masxara qildilar keyinchalik ular turlicha bo'ldilar. "Quroldagi Tori partiyasining yosh a'zolari" va "radikalizmga bo'lgan qattiq nafratidan bu xizmatga ko'ngilli bo'lgan issiq boshli yigitlar" sifatida tasvirlangan. Sotsialist yozuvchi Mark Krantz ularni "ot ustidagi mahalliy biznes mafiyasi" deb ta'riflagan. RJ Uayt ularni "faqat pishloq sotuvchilar, temir sotuvchilar va yangi boyitilgan ishlab chiqaruvchilar, (ular) Manchester aholisi ... hazil deb o'ylaganlar" deb ta'riflagan.

Shimoldagi Britaniya armiyasi general ser Jon Byngning umumiy qo'mondonligi ostida edi . Uchrashuv 2 avgustga belgilanganini bilgach, u Ichki ishlar vazirligiga xat yozib , Manchester magistrarlari shu kuni qat'iylik ko'rsatishiga umid qilishini aytdi: Men u erga borishga tayyor bo'laman va o'sha mahallada, ya'ni bir kunlik yurish ichida 8 otliq otryad, 18 ta piyoda askar va qurol-yarog'im bor. Ishonchim komilki, agar kerak bo'lsa, Yeomanryga qo'shishim mumkin. Umid qilamanki, shuning uchun fuqarolik organlari o'z vazifalarini bajarishdan to'sqinlik qilmaydi. Keyin u o'zini qatnashishdan kechirdi, chunki 9-kudagi yig'ilish Yorkdagi ot poygalari bilan to'qnash keldi , Bing ikkita poygada qatnashgan moda tadbiri. U Ichki ishlar vazirligiga xat yozib, agar u haqiqatan ham

zarur deb hisoblansa, uchrashuv kuni Manchesterda qo'mondon bo'lishga tayyor bo'lishini aytdi, lekin u o'zining qo'mondon o'rinbosari, podpolkovnik Gi L'Estrangega mutlaq ishonchi borligini aytdi. 16 avgustga qoldirilgani Byngga poygadan keyin qatnashish imkoniyatini yaratdi, lekin u Manchester magistratlari bilan yetarlicha munosabatda bo'lganligi sababli, buni qilmaslikni tanladi. U ikki yil oldin ko'rpachilar bilan qattiq va qonsiz kurashgan edi; L'Estrange bunday buyruqbozlik fazilatlarini namoyon qilmasligi kerak edi.

Uchrashuv

Avliyo Pyotr maydoniga to'plangan olomon tartibli va tartibli kontingentlarda kelishdi. Mintaqaning turli burchaklaridan kontingentlar yuborildi, ularning eng kattasi va "eng yaxshi kiyinganlari" Oldham Greendan sayohat qilgan 10 000 kishilik guruh bo'lib, ular Oldham, Royton (katta ayollar bo'limi o'z ichiga olgan), Crompton, Lis, Saddleworthdan kelgan odamlardan iborat edi. va Mossley. Boshqa katta kontingentlar Middleton va Rochdeyl (6000 kuchli) va Stokportdan (1500–5000 kuchli) yurishdi Uchrashuvdagi olomonning kattaligi haqidagi hisobotlar sezilarli darajada farq qiladi. Zamondoshlar uni 30 000 dan 150 000 gacha baholagan; zamonaviy hisob-kitoblarga ko'ra 50 000-80 000. Biroq so'nggi ishlar bu raqamlarni kamaytirdi. Turli marshlardagi raqamlarning ishonchli hisobi Manchester tashqarisidan kelgan jami 20 000 ga yaqin kishini ko'rsatadi, ammo Manchester va Salforddan norasmiy ravishda qatnashganlar sonini hisoblash ancha qiyin. Bushning ta'kidlashicha, qurbonlar sonining uchdan ikki qismi Manchester va Salforddan bo'lgan, bu umumiy olomon 50 000 ni tashkil qiladi, lekin Poul buni yarmiga qayta ko'rib chiqadi va jami 40 000 ga tushiradi. Stilning erning sig'imi bo'yicha taxmini 30 000 ni ko'rsatadi, bu to'g'ri bo'lsa, tashrifni kamaytiradi, lekin qurbonlar sonini oshiradi. Assambleya uning tashkilotchilari tomonidan tinch yig'ilish bo'lishini maqsad qilgan; Genri Xant yig'ilganlarning barchasini "o'z-o'zini ma'qullaydigan vijdon qurolidan boshqa qurolsiz" kelishga undagan edi va ko'pchilik o'zlarining "yakshanba kungi eng yaxshi" kiyimlarini kiygan edi. Samuel Bamford Middleton kontingenti Manchester chekkasiga yetib kelganida yuz bergan quyidagi voqeani hikoya qiladi:

Chap tarafimizdagi ochiq dala qirg'og'ida bizni diqqat bilan kuzatayotgan bir janobni ko'rdim. U meni chaqirdi, men uning oldiga bordim. U mening kech ish beruvchilarimdan biri edi. U qo'limdan ushlab, xavotir bilan, lekin mehribonlik bilan kirib kelayotgan barcha odamlar hech qanday yomonlik ko'rmaganiga umid qilishini aytdi. Men undan ularga e'tibor berishini so'radim: "Ular qonunni buzmoqchi bo'lgan odamlarga o'xshardimi? Aksincha, munosib mehnatkash oilalar boshliqlari emasmidi yoki shunday oila a'zolari?" - Yo'q, yo'q, - dedim men, - aziz janobim va keksa muhtaram xo'jayin, agar biron bir yomonlik yoki zo'ravonlik sodir bo'lsa, ularni bulardan boshqa toifadagi odamlar qiladilar. U shunday deganimni eshitib juda xursand ekanligini aytdi; u meni ko'rganidan xursand bo'ldi va o'z fikrimni bildirganimdan xursand bo'ldi. Men so'radim, u yig'ilishda bizni xalaqit qilish kerak deb o'yladimi? kerakligiga ishonmasligimizni aytdi; "Keyin," deb javob berdim men, "hammasi yaxshi bo'ladi"; va qo'l berib ko'rishib, o'zaro yaxshi tilaklar bilan uni tark etdim va avvalgidek o'z stansiyamni oldim.

Garchi Uilyam Robert Xey , Salford yuz chorak sessiyalari raisi , "Uchrashuvning faol qismi butunlay mamlakatdan kelgan deyish mumkin", deb da'vo, boshqalar, masalan, Jon Shuttleworth , mahalliy paxta dileri, taxmin. Ularning aksariyati Manchester shahridan bo'lgan, bu ko'rinish keyinchalik qurbonlar ro'yxatida ham qo'llab-quvvatlanadi. Yashash joyi qayd etilgan qurbonlarning oltmish bir foizi Manchester markazidan uch milya radiusda yashagan. Ba'zi guruhlar "Makkajo'xori qonunlari yo'q", "Yillik parlamentlar", "Umumiy saylov huquqi" va "Ovoz berish orqali ovoz berish" kabi matnli bannerlarni ko'tarib yurishgan. Birinchi islohotchi ayollar jamiyatlari 1819-yilda to'qimachilik sohalarida tashkil etilgan va Manchester Ayollar Islohoti Jamiyati a'zolari oq libosda Xantga hamrohlik qilgan holda platformaga chiqishgan. Jamiyat prezidenti Meri Fildes o'z bayrog'ini ko'targan Xantning aravasiga o'tirdi. Omon qolgani ma'lum bo'lgan yagona banner Middlton jamoat kutubxonasida; uni Tomas Redford olib bordi, u yeomanry qilich bilan yaralangan. Yashil ipakdan tikilgan, tilla harflar bilan naqshlangan, bayroqning bir tomonida "Ozodlik va birodarlik", ikkinchi tomonida "Birlik va kuch-quvvat" deb

yoziqan. Bu dunyodagi eng qadimgi siyosiy bayroqdir.

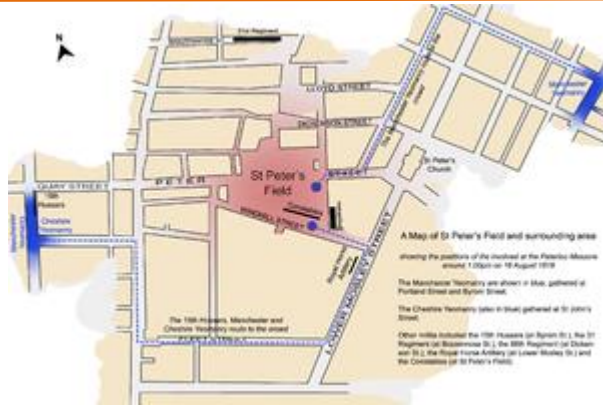
Xantning konstebllar tomonidan hibsga olinishi tasvirlangan 1819 yil 27 avgustda nashr etilgan nashr.

Taxminan peshin vaqtida maydonga bir necha yuz maxsus konstabl olib kirildi. Ular bir-biridan bir necha yard uzoqlikdagi olomon orasida ikkita qator hosil qilib, sudyalari tomosha qilayotgan uy va hovlilar o'rtasida olomon orasidan yo'lak tashkil qilmoqchi bo'lib, ikkita arava bir-biriga qamchilashdi. Bu magistratlar keyinchalik ma'ruzachilarni hibsga olish uchun o'z vakillarini yuboradigan yo'l sifatida mo'ljallangan bo'lishi mumkinligiga ishongan holda, olomonning ba'zi a'zolari vagonlarni konstebllardan uzoqlashtirdilar va odamlar to'sig'ini yaratish uchun hovlilarni bosdilar. Xantning aravasi yig'ilishga soat 13:00 dan keyin yetib keldi va u hustingsga yo'l oldi. Ma'ruzachilar stendida Xant bilan birga paxta ishlab chiqaruvchi va islohotchi Jon Nayt, yig'ilish tashkilotchisi Jozef Jonson, Manchester Observer nashriyotining boshqaruvchi muharriri Jon Teker Sakston, noshir Richard Karlayl va islohotchi va poyabzalchi Jorj Svift bor edi. Shuningdek, bir qancha muxbirlar, jumladan, The Times gazetasidan Jon Tyas, Liverpul Merkuriydan Jon Smit va Lids Merkuri muharririning o'g'li Edvard Beyns Jr. Bu vaqtga kelib 14 000 sq yd (11 700 m²) maydonni egallagan Avliyo Pyotr maydoni o'n minglab erkaklar, ayollar va bolalar bilan gavjum edi. Spikerlar atrofida olomon shunchalik zich ediki, "shlyapalari tegib ketganday edi"; qiziquvchan tomoshabinlarning katta guruhlari olomonning chetida to'planishdi.

Otliqlar hujumi

Men bu ikki maktubni yozganimda, Manchesterdagi barcha odamlarning hayoti va mulki eng katta xavf ostida ekanligini o'yladim. Men shuni inobatga oldimki, uchrashuv butun mamlakat bo'ylab olib borilayotgan katta rejaning bir

qismidir. Avliyo Pyotr dalasining chekkasidagi uydan kuzatib turgan sudyalari raisi Uilyam Xulton Xantning yig'ilishga kelganida uni hayajonli kutib olganini ko'rdi va bu uni harakatga undadi. U Genri Xant, Jozef Jonson, Jon Nayt va Jeyms Murxausni hibsga olish uchun order berdi. Konsteblga order topshirilgandan so'ng, Jonatan Endryu o'z fikrini bildirdiki, ovni o'rab turgan olomon matbuoti uni amalga oshirish uchun harbiy yordam zarur bo'ladi. Keyin Xulton ikkita maktub yozdi, biri Manchester va Salford Yeomanri otliqlari qo'mondoni mayor Tomas Traffordga, ikkinchisi esa Manchesterdagi umumiy harbiy qo'mondon podpolkovnik Gi L'Estrangega. Ikkala eslatmaning mazmuni o'xshash edi: Janob, sudyalari saylovchi qo'mitasining raisi sifatida sizdan darhol "Yo'q"ga o'tishingizni so'rayman. Magistrlar yig'ilgan tog' ko'chasi 6. Ular fuqarolik hokimiyatini tinchlikni saqlash uchun mutlaqo etarli emas deb hisoblaydilar. Men sharafiga egaman va c. Vm. Xulton. Uilyam Xulton tomonidan Manchester va Salford Yeomanri otliqlari mayor Traffordga yuborilgan xat Yozuvlar yonida turgan ikki otliqqa topshirildi. Manchester va Salford Yeomanri qisqa masofada Portlend-stritda joylashgan edi va shuning uchun birinchi navbatda o'z eslatmalarini oldi. Ular darhol qilichlarini sug'urib, Avliyo Pyotr dalasiga otdilar. Bir askar quvib yetib olishga urinib, Kuper ko'chasida Enn Fildesni yiqitib yubordi va o'g'lining qo'lidan uloqtirilganda o'ldi; Peterlooning birinchi qurboni ikki yoshli Uilyam Fildes edi. Mahalliy zavod egasi kapitan Xyu Xornbi Birli boshchiligidagi Manchester va Salford Yeomanrining oltmishta otliq askarlari sudyalari kuzatib turgan uyga yetib kelishdi; ba'zi ma'lumotlarga ko'ra, ular mast bo'lgan. Bosh konstebl Endryu Birliga hibsga olish orderi borligini, uni bajarish uchun yordam kerakligini aytdi. Birleydan karnaylarni olib tashlashga ruxsat berish uchun otliqlarini hustingsga olib borishni so'rashdi; o'sha payt taxminan soat 13:40 edi.

1819 yil 16 avgustdagi Avliyo

Pyotr dala va uning atrofidagi xarita

Maxsus konstebllar orasidagi yo'l tor edi va tajribasiz otlar olomon orasiga borgan sari, odamlar o'z yo'lidan chiqib ketmoqchi bo'lganlarida, ular o'stirib, cho'kib ketishdi. Hibsga olish buyrug'i konstebel o'rinbosari Jozef Nadinga berilgan edi, u yeomanriya ortidan ergashdi. Otiqlar ma'ruzachilar o'rni tomon itarib yuborganlarida, ular olomonga yopishib qolishdi va vahima ichida ularni qilichlari bilan ura boshladilar. Stendga kelganida Nadin Xant, Jonson va boshqa bir qancha kishilarni, jumladan The Times muxbiri Jon Tyasni hibsga oldi. Hibsga olish to'g'risidagi orderni bajarish bo'yicha ularning topshirig'iga erishilgandan so'ng, yeomanlar stenddagi bannerlar va bayroqlarni yo'q qilishga kirishdilar. Tyasning so'zlariga ko'ra, so'ng yeomanlar olomondagi bayroqlarga yetib olishga harakat qilishgan, "o'ngga va chapga beixtiyor kesib o'tib, ularga yetib kelishgan" – shundan keyingina (Tyasning so'zlariga ko'ra) harbiylarga g'isht kaltaklari tashlangan: "Shu paytdan boshlab Manchester va Salford Yeomanri o'zlarini butunlay yo'qotdilar". Uilyam Xulton o'z nuqtai nazaridan, sodir bo'layotgan voqealarni yeomanriyaga hujum sifatida qabul qildi va L'Estrange 13:50 da kelganida, o'z hussarlari boshida, ularga olomoni tarqatib yuborishni dalaga buyurdi. so'zlar: "Yaxshi Xudo, janob, ular Yeomanriyaga hujum qilishayotganini ko'rmayapsizmi; yig'ilishni tarqating!" 15-gusarlar Avliyo Pyotr dalasining sharqiy chekkasi bo'ylab cho'zilgan chiziqqa aylanib, olomonga hujum qilishdi. Taxminan bir vaqtning o'zida Cheshire Yeomanry maydonning janubiy chetidan hujumga o'tdi. Avvaliga olomon tarqalishda biroz qiynaldi, chunki Piter ko'chasiga asosiy chiqish yo'lini nayzalar bilan tikilgan 88-piyoda polki to'sib qo'ygan edi. 15-gussar ofitserlaridan biri hozirgacha nazoratdan chiqib ketgan

Manchester va Salford Yeomanrini tiyamoqchi bo'lgani eshitildi, ular "qo'llariga kelgan har bir kishini kesib o'tmoqdalar": "Uyat uchun! Uyat! ta'tilga chiqmoq; qiyin holatdan chiqmoq!"

Boshqa tomondan, 15-gussarning leytenanti Jolliff shunday dedi: "Men Manchesterning Yeomanri qo'shinini birinchi marta ko'rdim; ular yakka-yakka yoki kichik guruhlarga bo'linib, dalaning katta qismiga tarqalib ketgan, tom ma'noda o'ralgan va kuchsiz edi. Yoki taassurot qoldirish yoki qochish uchun ular o'zlari qo'rqitish uchun mo'ljallangan odamlarning kuchida edilar va ularning nochor ahvolini va bizning ularni qutqarishimiz zarurligini aniqlash uchun faqat bir qarash kerak edi " Keyinchalik Jolliffning ta'kidlashicha, "... o'ntadan to'qqiztasi qilich yaralari gusarlar tomonidan sodir bo'lgan ... biroq, jarohatlarning ko'proq miqdori bo'g'ilib qolgan ko'pchilikning bosimidan edi".

O'n daqiqa ichida olomon tarqaldi, 11 kishi halok bo'ldi va 600 dan ortiq kishi jarohat oldi. Faqat yaradorlar, ularning yordamchilari va o'liklari qoldi; yaqinida yashovchi bir ayol "juda ko'p qon" ko'rganini aytdi. Keyinroq bir muncha vaqt ko'chalarda tartibsizliklar bo'lib o'tdi, eng jiddiyi Nyu Xochda, qo'shinlar islohotchi ayollardan birini esdalik sifatida olib ketishgan, mish-mishlarga ko'ra kimgadir tegishli do'konga hujum qilgan olomonga qarata o'q uzgan. Ertasi kuni ertalabgacha Manchesterda tinchlik o'rnatilmadi va Stokport va Makklesfildda 17-da ham tartibsizliklar davom etdi. O'sha kuni Oldxemda ham katta g'alayon bo'lib, bir kishi otib yaralangan edi.

Jorj Kruikshankning mitingdagi ayblovni aks ettirgan karikaturasi

Peterlooda halok bo'lganlar va yaralanganlarning aniq soni hech qachon aniqlanmagan, chunki rasmiy hisob yoki surishtiruv yo'q va ko'plab yaralanganlar

jarohatlari haqida xabar bermasdan yoki davolanishga murojaat qilmasdan xavfsiz joyga qochib ketishdi. Peterloo qurbonlariga yordam ko'rsatish uchun tashkil etilgan Manchester yordam qo'mitasi jarohatlanganlar sonini 420 kishi deb bergan, radikal manbalar esa 500 nafarni sanab o'tgan. Hokimiyat tomonidan qasos olishdan qo'rqib jarohatlar. Uilyam Marshning olti farzandidan uchtasi Manchester Yeomanrilik kapitan Xyu Birliga tegishli zavodda ishlagan va otalari yig'ilishda qatnashgani uchun ishini yo'qotgan. Jeyms Lis boshidan ikki og'ir jarohati bilan Manchester kasalxonasiga yotqizilgan, biroq jarrohning "Manchesterdagi uchrashuvlari yetarli bo'lgan" degan talabiga rozi bo'lmagani uchun davolanishdan bosh tortgan va uyiga jo'natilgan.

Peterloodagi uchrashuvning o'ziga xos xususiyati ishtirok etgan ayollar soni edi. Ayol islohot jamiyatlari Shimoliy G'arbiy Angliyada 1819 yil iyun va iyul oylarida tashkil etilgan, bu Britaniyada birinchi bo'lib. Ko'pgina ayollar oq libosda kiyingan, ba'zilari esa o'z bayroqlarini ko'tarib, ayollardan iborat kontingentlarni tuzgan. Ro'yxatga olingan 654 qurbonning kamida 168 nafari ayollar bo'lib, ulardan to'rt nafari Avliyo Pyotr dalasida yoki keyinroq olgan jarohatlari natijasida vafot etgan. Hisob-kitoblarga ko'ra, olomonning 12 foizdan kamrog'i ayollardan iborat bo'lib, ular erkaklarnikiga qaraganda deyarli 3:1 koeffitsientiga ko'ra ko'proq jarohat olish xavfi borligini ko'rsatadi. Richard Karlaylning ta'kidlashicha, ayollar ayniqsa nishonga olingan, bu fikrni quroldan jarohat olgan ko'p sonli odamlar qo'llab-quvvatlagan. Parlament arxivida yaqinda topilgan 70 qurbonlarning arizalari to'plami dahshatli dahshatli voqealarni ochib beradi, jumladan platformada bayroqni ko'targan islohotchi Meri Fildes va undan keyin homilador bo'lgan Elizabet Gauntning hikoyalari. sudsiz o'n bir sutkalik qamoqda saqlash vaqtida shafqatsiz munosabatda bo'lish. Ro'yxatga olingan o'limlarning 11 tasi Sankt-Peter maydonida sodir bo'lgan. Boshqalar, masalan, Oldxemlik Jon Lis, jarohatlaridan keyin vafot etdilar va Joshua Uitvort kabi ba'zilari olomon maydondan tarqalib ketganidan keyin sodir bo'lgan g'alayonda halok bo'ldi. Bush halok bo'lganlar sonini 18 deb hisoblaydi va Poul bu raqamni qo'llab-quvvatlaydi, garchi yangi ma'lumotlarga asoslanib, bir oz boshqacha bo'lsa ham 18. Aynan shu

18 kishining ismlari 2019 yilgi yodgorlikda, shu jumladan Elizabet Gauntning tug'ilmagan bolasi ham o'yilgan.

Xulosa.

Peterloo qirg'ini o'z davrining belgilab beruvchi daqiqalaridan biri deb ataladi. Qirg'inda hozir bo'lganlarning ko'pchiligi, jumladan mahalliy xo'jayinlar, ish beruvchilar va mulkdorlar qirg'indan dahshatga tushdilar. Qurbonlardan biri, 9-sentyabrda olgan jarohatlaridan vafot etgan Oldham gazlama ishchisi va sobiq askar Jon Lis Vaterloo jangida qatnashgan. O'limidan sal oldin u do'stiga Peterloodagidek xavf-xatarga duch kelmaganini aytdi: "Vaterlooda odamga odam bo'lgan, lekin u yerda bu ochiq qotillik edi". Qotillik haqidagi xabarlar tarqala boshlaganida, Manchester va uning atrofidagi tumanlar aholisi dahshatga tushib, g'azabga to'ldi.

Peterloodagi voqealardan so'ng, laganlar, ko'zalar, ro'mollar va medallar kabi ko'plab esdalik buyumlari ishlab chiqarildi; Ular radikal tarafdorlar tomonidan olib ketilgan va yaradorlar uchun pul yig'ish uchun ham sotilgan bo'lishi mumkin. Manchesterdagi Xalqlar tarixi muzeyida Peterlooning shunday ro'molchalaridan biri namoyish etilgan. Barcha yodgorliklarda Peterloo timsoli tasvirlangan; qilichli o'tliqlar minib, himoyasiz tinch aholiga zarba berishdi. Peterloo esdalik medalining orqa tomonida Zabur 37:14 dan olingan Injil matni bor : Fosiqlar qilichni sug'urdilar, ular kambag'al va miskinlarni va to'g'ri so'zlarni tashladilar. Peterloo muhim, uzoq gazetalar jurnalistlari ishtirok etgan birinchi ommaviy yig'ilish edi va tadbirdan bir kun o'tgach, London, Lids va Liverpulda hisoblar chop etildi. London va milliy gazetalar Manchester viloyatidagi dahshatni baham ko'rishdi va butun mamlakat bo'ylab g'azab hissi kuchaydi. Manchester Observer muharriri Jeyms Vro birinchi bo'lib voqeani "Peterloo qirg'ini" deb ta'rifladi va to'rt yil oldin bo'lib o'tgan Avliyo Pyotr dalasidan va Vaterloo jangidan istehzoli portmanto yaratish orqali o'z sarlavhasini yaratdi. U shuningdek, "Peterloo qirg'ini: Voqealarning ishonchli hikoyasi" nomli risolalar ham yozgan. Ularning har biri 2 o'lchamli narxda bo'lib, ular 14 hafta davomida har bir nashrni sotdi va katta milliy tirajga ega edi. Islohotchi

deputat ser Frensis Burdett g'alayonli tuhmatni chop etgani uchun uch oyga qamaldi . Percy Bysshe Shelley Italiyada edi va 5 sentyabrgacha qirg'in haqida eshitmadi. Uning Manchesterdagi qirg'in munosabati bilan yozilgan " Anarxiya maskasi" she'ri "Imtihonchi" radikal davriy nashriga chop etish uchun yuborilgan , biroq radikal matbuotdagi cheklovlar tufayli u 1832 yilgacha, shoir vafotidan o'n yil o'tib chop etilmagan. .

Adabiyotlar .

1. Poul, Robert (2019). ["Manchester Observer: Radikal gazetaning tarjimai holi, 7-qism: "Guardianga kiring"](#) . Jon Rylands kutubxonasi byulleteni . 95, 1: 96–102. Asl nusxadan 2020-yil 28-noyabrda [arxivlangan](#) . 2020-yil 21-martda olingan – nashriyot saytida ochiq kirish orqali.
2. Farrer, Uilyam; Braunbill, Jon (2003-2006) [1911].["Manchester shahri va cherkovi: Kirish"](#).Lankaster grafligining Viktoriya tarixi. - Lankashir. jild. 4. London universiteti va Parlament tarixi Trust.2010 yil 1 dekabrda asl nusxadan[arxivlangan](#).2008 yil 27 martda olindi.
3. Manchester islohotchilarining petitsiyasi". Chester Courant . 1817 yil 25 mart.
4. Poul, Robert (2019). ["Pitsionerlar va isyonchilar: Regency Angliyada parlament islohoti uchun petitsiya"](#) . Ijtimoiy fanlar tarixi . 43, 3 (3): 553–580. doi : [10.1017/ssh.2019.22](#) - JSTOR orqali.
5. "Chester Spring Assizes - Jonston, Drummond va Bagguleyning fitna va fitna uchun sud jarayoni". Chester Courant . 1819 yil 20 aprel.
6. "Viloyat razvedkasi". Tekshiruvchi . 1819 yil 25 yanvar.
7. Bush, ML (2005).Peterloo qurbonlari. Lancaster: Karnegi pub.[ISBN 1-85936-125-0](#). [OCLC 71224394](#) .
8. Stil, Devid (1819 yil 8 avgust). ["Ko'proq dahshatli qirg'in? Qanday qilib biz OPeterloo olomonini haddan tashqari baholagan bo'lishimiz mumkin"](#) . BBC tarixi qo'shimcha . 2020-yil 21-martda asl nusxadan [arxivlangan](#) . 2020-yil 21-martda olindi .

9. Donald, Diana (1989). ["Bosib chiqarish kuchi: Peterlooning grafik tasvirlari"](#) (PDF) . Manchester viloyati tarixi sharhi . 3 : 21–30. [Asl nusxadan](#) (PDF) 2008 yil 13-mayda arxivlangan .
10. Burgess, Kris (2014). "Peterloo ob'ektlari". Pulda, Robert (tahr.). Peterloo sahifasiga qaytish . Manchester: Karnegi. 151–158-betlar. [ISBN 978-1-85936-225-9](#). [OCLC 893558457](#) .
11. [To'planning diqqatga sazovor joylari, Peterloo ro'molchasi](#) , Xalq tarixi muzeyi, 2015-yil 13-yanvarda [asl nusxadan arxivlangan](#), 2015-yil 13-yanvarda olingan
12. [Yuqoriga o'tish:a b c d e](#) Xarrison, Stenli (1974).Kambag'al erkaklar qo'riqchilari: Demokratik va ishchilar sinfi matbuotining so'rovi. Lourens va V.[ISBN 978-0-85315-308-5](#).
13. Oldingi jumladan biri yoki bir nechtasi [jamoat mulki](#) bo'lgan nashr matnini o'z ichiga oladi: Gollandiya, Artur Uilyam (1911). " [Burdett, ser Frensis](#) ". Chisholmda , [Xyu](#) (tahr.). [Britannica entsiklopediyasi](#) . jild. 4 (11-nashr). Kembrij universiteti matbuoti. 809–810-betlar.
14. Sandy, Mark (2002 yil 20 sentyabr). "[Anarxiya niqobi](#)". Adabiy ensiklopediya . The Literary Dictionary Company Ltd. Asl nusxadan 2011 yil 5 avgustda [arxivlangan](#) . 2008 yil 1 aprelda olingan .
15. Koks, Maykl, tahrir. (2004). [Ingliz adabiyotining qisqacha Oksford xronologiyasi](#) . Oksford universiteti matbuoti. [ISBN 0-19-860634-6](#).
16. Poul, Robert (2019). "[Manchester Observer: Radikal gazetaning tarjimai holi](#)" . Jon Rylands kutubxonasi byulleteni . 95 (1): 31–123. [doi : 10.7227/BJRL.95.1.3](#) .
17. [Manchester uchrashuvi, 1819 yil 16 avgust. Sud hisoboti, Redford Birleyga qarshi va boshqalarga hujum uchun va hokazo](#) . Jeyms Xarrop. 1822. 2020-yil 29-iyulda asl nusxadan [arxivlangan](#) . 2020- yil 4-mayda olindi .
18. Uord, Devid (2007 yil 27 dekabr)."[Yangi lavha Peterlooning 188 yil ichida o'ldirilgani haqidagi haqiqatni aytadi](#)".The Guardian.2008 yil 28 fevralda asl nusxadan[arxivlangan](#).2008 yil 25 martda olingan.

19. ["Moviy blyashka"](#). Peterloo xotira kampaniyasi.2018 yil 30 oktyabrda asl nusxadan [arxivlangan](#).2019-yil 18-avgustda olindi.
20. Xobson, Judi (2007 yil 17 avgust). ["Peterloo qirg'inini eslaysizmi?"](#) . [BBC News Onlayn](#) . 2017-yil 31-iyulda asl nusxadan [arxivlangan](#) . 2008 yil 26 martda olingan .
21. Manchester tarixi. ["Loyihalar: olomondan, norozilik musiqasi"](#) . Peterloo 1819 xotira sayti . 2020-yil 21-martda asl nusxadan [arxivlangan](#) . 2020-yil 21-martda olindi .
22. Morgan, Alison (2019). Baladalar va Peterloo qo'shiqlari . Manchester, Angliya. [ISBN 978-1-5261-4429-4](#). [OCLC 1089015511](#) .
23. Demson, Maykl; Xyuit, Regina (2019). Peterloo xotirasi: romantik davrda zo'ravonlik, chidamlilik va da'vo qilish . Edinburg: Edinburg universiteti nashriyoti. [ISBN 978-1-4744-2858-3](#). [OCLC 1124774617](#) .
24. Skott, AO (4 aprel 2019 yil). [""Peterloo" sharhi: O'tmishdagi siyosiy zo'ravonlik hozirgi kunni aks ettiradi"](#) . The New York Times . Asl nusxadan [arxivlangan, 2019-yil 24-aprel](#) . Olingan 16-avgust, 2019-yil .
25. Bush, Maykl (2005), Peterloo qurbonlari , Karnegi nashriyoti, [ISBN 978-1-85936-125-2](#)
26. Glen, Robert (1984), Ilk sanoat inqilobidagi shahar ishchilari , Krum Helm, [ISBN 978-0-7099-1103-6](#)
27. Hernon, Ian (2006), Riot!: Peterloodan hozirgi kungacha fuqarolik qo'zg'oloni , Pluto Press, [ISBN 978-0-7453-2538-5](#)
28. Krantz, Mark (2011), Rise Like Lions , Bookmarks Publications, [ISBN 978-1-905192-85-4](#)
29. Marlou, Joys (1969), Peterloo qirg'ini , Rapp va Uayting, [ISBN 978-0-85391-122-7](#)
30. McPhillips, K. (1977), Oldham: The Formative Years , Neil Richardson, [ISBN 978-1-85216-119-4](#)
31. Poul, Robert (2019). Peterloo: ingliz qo'zg'oloni (Birinchi nashr). Oksford.

32. Poole, Stiv (2000), The Politics in Regicide in England, 1760-1850 , [Manchester University Press](#) , [ISBN 978-0-7190-5035-0](#)
33. Bruton, Frensis Archibald (1921), Peterlooning uchta hisobi
34. White, Reginald J. (1957), Waterloo to Peterloo , William Heinemann Ltd